

М Е Х А Н И З Ъ М

ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ТОРМОЗА И НАСИЛИЕТО В ДГ №11 „ЗВЪНЧЕ“ ГРАД ТЪРГОВИЩЕ

Въвеждането на общ механизъм за противодействие се налага от разбирането, че реален напредък в справянето на насилието и тормоза може да бъде постигнат само при прилагането на последователна и целенасочена политика, която се споделя и изпълнява от всички участници в образователния процес. Тази политика следва да е част от централните за подкрепа за личностно развитие. Тя регламентира в дългосрочен план целите и задачите по отношение на превенцията на насилието, както и разписва конкретни роли, отговорности и процедури за действие при възникнали ситуации на насилие и тормоз.

Какво е насилие ?

В България в официална употреба е дефиницията на понятието **„насилие“**, дадена в §1, т.1-5 от допълнителните разпоредби на Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето.

„Насилие“ над дете е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието или достойнството на детето, което може да се осъществява в семейна, училищна и социална среда.

„Физическо насилие“ е причиняване на телесна повреда, включително причиняване на болка или страдание, без разстройство на здравето.

„Психическо насилие“ са всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето, като подценяване, подигравателно отношение, заплаха, дискриминация, отхвърляне или други форми на отрицателно отношение, както и неспособността на родителя, настойника, попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури подходяща подкрепяща среда.

„Сексуално насилие“ е използването на дете за сексуално задоволяване. Сексуално насилие и злоупотреба над дете според определението на Световна здравна организация е „участието на дете в сексуални действия, които той или тя не разбира напълно и за които не е в състояние да даде информирано съгласие, или за които детето не е подготвено от гледна точка на развитието си и не може да даде съгласие, или които са в нарушение на законите или социалните табу на обществото“.

„Пренебрегване“ е неуспехът на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури развитието на детето в една от следните области : здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато е в състояние да го направи.

Насилието може да бъде от възрастен към дете, между деца и от дете към възрастен.

Какво е тормоз ?

„Тормозът“ е специфичен вид насилие сред децата и е сред най-неуловимите форми на агресивно поведение и насилие. Но не всеки акт на насилие е тормоз. Тормозът между връстници е групов феномен. Случаите на тормоз се извършват в групова среда, в присъствието на връстници. Професор д-р Дан Олвеус определя тормоза като „повтарящи се във времето негативни действия от страна на един или повече деца, когато някой умишлено причинява или опитва да причини травма или дискомфорт на друго дете чрез физически контакт, чрез думи или по друг начин.“

Тормозът, независимо от това как се упражнява, е много сериозно, оставящо траматични следи действие, защото тормозеният не може да се защити със собствени усилия. Тормозът не спира от само себе си, без външна намеса.

Ключови в разбирането за тормоза са следните характеристики:

- злонамерена проява, която има за цел да нарани или унижи дете;
- извършва се от позиция на силата, като едната страна използва доминиращата си позиция, за да нарани другата физически или психически, да я унижи или изолира;
- повтаря се многократно във времето, а не е еднократен и изолиран акт на насилие;

Проявите на тормоз най-общо могат да бъдат описани като :

Физически тормоз – блъскане, щипане, разрушаване, удряне, нанасяне на болка, спъване, затваряне в някое помещение.

Психически тормоз – подмятане, подиграване, закачане, обиди, омаловажаване, заплахи, изнудване, повреждане на личните вещи, кражба и хвърляне на вещи, заплашителни погледи, неприятелско следене; словесни изрази, които имат за цел да унижат и оскърбят детето на база раса, пол, религия, сексуалност, увреждане еле друго, с което се подчертава различие от останалите. Когато е в група под формата на изолиране, игнориране, изключване от групови дейности, избягване, одумване и разпространение на злобни слухове, натиск върху другите да не влизат в приятелски отношения с децата, обект на тормоз.

Сексуален тормоз – представлява всяка форма на нежелано словесно, несловесно или физическо поведение със сексуален характер, имащо за цел или водещо до накърняване на достойнството на лицето, и по-специално създаване на смущаваща, враждебна, деградираща (принизяваща), унизителна или обидна обстановка. Включва измислянето на сексуални прякори или имена, коментари за външността на някой и подигравки със сексуално значение, неподходящо докосване, бележки и надписи със сексуално съдържание и т.н. до по-екстремни форми на нападение и насилие.

„Кибер насилие“ и „Кибер тормоз“ са насилие и тормоз, които се осъществяват в дигитална среда чрез дигитални устройства. Включват създаване и разпространение на обидни, заплашителни и подигравателни визуални материали, снимки и текстови съобщения, които уронват достойнството на детето или го унижават: снимането на дете с мобилен телефон и свободно разпространяване на снимки или видеозапис без негово съгласие, кражба на самоличност/профили, обиди, разпространение на слухове в социалните мрежи и др. Ако дете е въввлечено в рисковата ситуация онлайн, това винаги има своите отражения в реалния му живот. Преживяванията на детето могат да бъдат дори по-унизителни, тъй като кибертормозът не може да бъде прекратен веднага и е достъпен до много по-голям кръг хора.

Разлики между тормоз и закачки или игра между децата .

По-голямата част от ситуацияите на тормоз могат да бъдат овладени от учителите, а някои от самите деца. Всяка намеса изисква внимателна оценка на ситуацията и нейната тежест. На първо

място важно е да се разграничават случаите, когато не се касае за тормоз, а само за игра или приятелско премерване на силите между децата. За целта е необходимо да се наблюдава поведението на децата, включително и на тези, които присъстват без активно да участват. Следното би могло да помогне за **правилна оценка на ситуацията** :

1. Ако децата се закачат, бутат или блъскат или си разменят шеги, като при това се смеят, разменят си ролите и позициите и никое от тях няма видимо доминиращо положение, а околните не им обръщат особено внимание, то най-вероятно *става дума за игра*.

2. Ако едно от децата е видимо напрегнато, не се усмихва, опитва се да се махне, ако родителите не се смеят, а другото дете е в постоянно доминираща позиция и това поведение привлича вниманието на околните, то най-вероятно *става дума за тормоз*.

3. Ако децата не се чувстват добре от закачките и подигравките, тогава поведението *може да е тормоз*.

4. Ако детето към когото са отправени подигравките, поиска от другото дете да спре и той/тя не спират да се подиграват, тогава *става въпрос за тормоз*.

5. Ако детето, което дразни, продължава да дразни или дразни отново и отново, *това е тормоз*.

6. Ако дразненето е за нещо, което детето не може да промени (височина, носене на очила, тегло, способност да чете, атлетически способности и други), *тогава може да е тормоз*.

7. Ако има други хора наоколо, които наблюдават ситуацията и се окуражават или се присъединяват към ситуацията на подигравки, *това е тормоз*.

8. Ако едното дете е по-силно или по-популярно, по-голямо на възраст или по властно, това *може да е тормоз*.

9. Ако се касае просто за приятелска игра, учителят може да се намеси, за да предупреди децата да внимават да не се наранят. Ако обаче наблюдаваното поведение може да бъде определено като тормоз, е необходимо да се предприемат съответните стъпки, описани в механизма.

Физическо насилие и тормоз са формите, които възрастните най-често забелязват и затова често мерките за справяне обикновено са насочени именно към тях.

Психическо насилие и тормоз по-трудно могат да бъдат установени, тъй като не са така видими, а и децата, от своя страна, нямат нагласата да споделят с възрастните за своите преживявания. Проблемът се задълбочава, когато психическото насилие и тормоз, като обидните думи и прякори, социалното изолиране и други се подценяват от възрастните и се считат за нормална част от процеса на социализация и израстване на децата. Ето защо е важно да се обърне внимание още при първите признаци за съществуването на насилие и тормоз.

Признаци, по които може да се разпознаят насилието и тормозът :

- различни по вид и цвят натъртвания, включително синини, постоянни или чести червени петна, включително и от пръсти, насинени очи, следи от ухапване;
- неправоподобни или объркани обяснения за травмите, включително едностранни отговори;
- безпокойство и крайности в поведението – от агресивност до пасивност; лоша представа за себе си – децата смятат, че са заслужили насилието;
- прекалена отстъпчивост на детето и оставяне без протест да се прави каквото и да било с него;
- влошаване на здравословното състояние, което включва прилошавания, главоболие, отпадналост;
- детето може да стане затворено и изолирано, да не желае да контактува с връстниците си;
- агресивно поведение и/или поведението, насочено към привличане на вниманието, упорито непослушание, самонараняване;
- внезапни избухвания, които са необичайни за възрастта или за нивото на развитие на детето;
- загуба на доверие, неучастие в общите занимания в групата/ детската градина, ниска самооценка;

- психосоматични симптоми като болки в стомаха, главоболие, гадене и други оплаквания за кошмари и нарушен сън;
- различни прояви на сексуализирано поведение (имитация на сексуален акт, разголване, използване на език, свързан със сексуални действия и т.н., които са нехарактерни за съответната възраст);
- наблюдават се промени в навиците или в използването на интернет и социалните мрежи.

Тормозът между деца спада към насилието над дете и се третира с мерките на Закона за закрила на детето. Според чл.7, ал.1 и ал.2 от Закона за закрила на детето всяко дете има право на закрила от насилие и всеки, на когото стане известно за дете, преживяло насилие, е длъжен да сигнализира на органите по закрила.

Причините за насилието и тормоза са много и комплексни и детската градина не би могла да повлияе на всички, но целта е успешно да се намалят тези фактори, които са свързани със средата в самата институция и които допринасят за проявата на насилие и агресивни модели на поведание. За сигурна образователна среда и нулева толерантност към насилие и тормоз са необходими :

- системни усилия за възпитаване у децата на социални умения и нагласи, които не допускат насилие във взаимоотношенията;
- подобряване на физическата среда (с фокус върху стаите, общите помещения за хранене, санитарните помещения), която не съдържа предпоставка за изява на агресивното поведение и в същото време създава условия за формирането на групата като общност;
- работа с нагласите към ученето, които намаляват съревнователния елемент между децата за сметка на екипната работа и споделяне на проблеми в общността на групата, както и проектно-базирано обучение, включително и изнесени дейности, които дават отлични резултати в тази посока;
- последователни стъпки за разбиране на последиците от насилието и тормоза и мерки за подкрепа на децата за справяне с неприемливото поведение, които не наблягат на наказанието.

Цялостната политика за противодействие се реализира на равнище детска градина и на равнище група, като на всяко едно от тези равнища се осъществяват дейности по превенция и интервенция (реакция).

Превенцията на насилие и тормоз включва комплекс от мерки, които имат за цел ограничаване и/или елиминиране на предпоставките и рисковите фактори, допринасящи за насилието. Превенцията поставя приоритет върху дейности на равнище група (създаване на правила на отношенията в групата; тематични дискусии за обсъждане на въпроси, които вълнуват или смущават децата, като по този начин се създава пространство за мислене и отработване на агресията чрез говорене, разиграване на ситуации, тяхното обсъждане и съответно осмисляне и разиграване на нови модели и умения за ненасилствени отношения и поведение;)

Интервенциите включват отговора на институцията при възникнали ситуации на насилие и тормоз. Това са последователни действия и мерки, които целят спиране и разрешаване на възникнала вече ситуация на насилие, тормоз и криза и се реализират, като отчитат индивидуалните потребности на всяко дете, въввлечено пряко или косвено в ситуацията, като се прилага принципа на най-добрия интерес на детето.

Разработване на система от мерки за реализиране на сигурна образователна среда:

1. ***Създаване на координационен съвет*** с ясни функции и делегирани отговорности, който да отговоря за планиране, проследяване и координиране на усилията за справяне с насилието и тормоза. Съветът се работи от зам.директор и/или друг педагогически специалист, определен от директора и включва в състава си психолог/педагогически съветник, учители и родители.

2. Оценката и анализирането на ситуацията са от значение на планирането на дейности за изграждане на сигурна образователна среда. Оценката съдържа описание на следното : Доколко са запознати заинтересованите страни с темата за насилие и тормоз? Какви видове форми за насилие и тормоз има в детската градина? Колко често се проявяват? Къде са местата където най-често се случват? Кои са участниците? Как се е реагирало до момента? Какво следва да се предприеме, за да бъде реакцията ефективна?

Резултатите от оценката и наличието на проблем се представят от координационния съвет и се обсъждат на тематичен педагогически съвет, на който участие могат да вземат всички заинтересовани страни.

3. Изготвяне на план за превенция и интервенция на насилието и тормоза.

Планът за изпълнение се изготвя и реализира от координационния съвет и се утвърждава от директора с продължителност една учебна година и се актуализира в началото на всяка учебна година. Планът включва всички дейности по превенция и интервенция на ниво институция и ниво група и е индивидуален за всяка детска градина. В плана са очертани срокове и отговорности по изпълнение на дейностите по превенция и интервенция.

4. Планиране/Актуализиране на дейности по превенция.

4.1. Дейности по превенция на равнище институция.

- **създаване /актуализиране** на Етичен кодекс на образователната институция
- **създаване на правила за превенция** за тормоза и насилието.
- **повишаване квалификацията** на педагогическия персонал по проблема, включване в в специализирани обучения за различните категории персонал в институцията за превенция и справяне с насилието и тормоза.

4.2. Дейности за превенция на ниво група.

- **създаване на правила** за поведение в групата
- **обучителни дейности и работа в групата**, в които водеща роля има учителя. Да се прилагат всички форми на групова работа – дискусии, решаване на казуси, ролеви игри, споделяне на опит съобразно програмната система – теми от гражданско, екологично, здравно и интеркултурно образование.

Основни теми могат да бъдат:

- правата на децата и отговорностите, които те създават по отношение на околните;
- ценностите – какво са, какви могат да бъдат, как се проявяват в поведението, как се прилагат в ежедневието;
- какво е „насилие“ и „тормоз“ , разпознаваме ли ги, как можем и на кого да съобщаваме в случай на насилие и тормоз;
- как се чувстваме, когато видим прояви на насилие и тормоз, какво правим и какво можем да направим?
- **провеждане на тематични родителски срещи**

5. Дейности по интервенция.

5.1. Дейности по интервенция на ниво институция

- **водене на дневник със случаи и процедури за управление на информацията** . В дневника със случаи се описва следната информация : дата, група, участници, вид на насилие и ниво, какво е предприето като действие, подпис на служителя.

На базата на вписаните ситуации координационния съвет извършва анализ и оценка на риска от продължаването на насилието и тормоза. Координационния съвет е отговорен за анализа и разпознаването на деца, които участват и се въвличат в ситуации на насилие и тормоз, без значение дали извършват проявите или са пострадали от насилието. От анализа координационния съвет дава становище за индивидуална работа по случай с дете, което се намира в ситуация на риск по смисъла на Закона за закрила на детето и Закона за предучилищното и училищно образование, предлага мерки и конкретни интервенции, които могат да бъдат индивидуална, групова работа и други. Координационния съвет дава становище и насочва детето към допълнителна подкрепа за личностно

развитие на дете в риск. Дневникът се съхранява при психолога, педагогическият съветник, а при липса на такъв специалист – при друг член на координационния съвет, определен от Директора на ДГ.

- **Инициране на работа по случай, включително насочване на случай към други служби.**

Индивидуална работа по случай с дете се осъществява интегрирано от мултидисциплинарен екип. При становище от координационния съвет в детската градина за инициране на работа по случай или ако не се свика *Координационен механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция*, психологът следва да иницира работа по случай с детето в детската градина.

Всеки служител в детската градина е длъжен при установяване на случай на насилие и тормоз незабавно да уведоми директора на институцията.

5.2. Дейности по интервенция на ниво група

- *обсъждане между децата и учителя на групата* (отнасят се до всички ситуации на насилие и тормоз) с цел изясняване на възникнал проблем, влиянието върху всички участници и свидетели, последствията както и възможните решения.

- *съвместни действия между учител и включване на външни специалисти - психолог*

- *провеждане на тематична родителска среща*

6. Работа с родители – важна част от реализирането на цялостната политика и важно условие за нейната ефективност. Партньорство с родителите е необходимо както в случай на превенция, така и в случаи на интервенция. Във всички случаи е необходимо родителите да бъдат уведомени за случилото се в ситуацията на насилие или тормоз над дете, както и за предприетите от институцията действия за разрешаване на ситуацията.

Насоки към учителя за разговор с родителите:

- Добре е разговорът да бъде започнат със силните страни на децата и след това да се представи ситуацията;
- Добре е останалите родители от групата да бъдат информирани за ситуацията и предприетите действия с цел изясняване на неизвестните и сваляне на напрежението. По този начин се ограничават различни интерпретации и спекулации поради непознаване на ситуацията. Родителите трябва да бъдат информирани, че критиките, обидите и неглижирането на друго дете или деца от тяхна страна са недопустими и само ще задълбочат конфликта.
- Разговорът трябва да бъде проведен на подходящо място, в партньорски взаимоотношения, като се остави отворено пространство за споделяне на техните опасения и гледни точки.
- От разговора могат да бъдат изведени конкретни договорености - кой какво може да предприеме и какво се очаква като резултат. Конструктивно е учителят да дава конкретни препоръки на родителите какво биха могли да направят и да обсъжда дали това е според възможностите им. По преценка учителят може да насочи родителите за консултация с психолог, или с други специалисти при необходимост.
- Насоки за работа с родители, когато не съдействат: в случай, че родителите отказват да съдействат или по някакъв начин саботират действията на детската градина, учителят следва да се обърне към координационния съвет и случаят да се обсъди.

7. Ресурсна обезпеченост

7.1. Ръководството на образователната институция е необходимо да осигурява:

- ежегодно обучение на служителите по теми, свързани с насилието и тормоза;
- да се обърне към външни специалисти обучени по за интервенция в ситуации на тормоз;
- да се осигури информация и материали по темата за насилието и тормоза в детската градина, информация за наличните ресурси в общността и други.

7.2. Министерство на образованието и науката е необходимо да осигурява :

- проучване и необходимостта от повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти в областта на справяне с тормоза в образователните институции;

- обучения чрез включване на тематични области, свързани с насилието и тормоза, в Националната програма за квалификация, посредством оперативни програми и други.

Настоящият документ има характер на задължителен при разработване на цялостни политики и програми, свързани с насилие и тормоз и при справяне в случаи на насилие и тормоз.

Приложения :

Приложение 1 : Класификация формите на насилие и тормоз и предприемане на съответни действия

Приложение 2 : Насоки за интервенция

Приложение 3 : Кога, кой и къде може да подава сигнал за дете в риск?

Приложение 4 Примерни инструменти за оценка